

Sammanfattning

Under flera år har intäkterna ökat betydligt och universitet och högskolor har kunnat utöka sin verksamhet. Men de senaste åren är det enbart forskningsintäkterna som har ökat och högskolan har därmed blivit allt mer forskningstung. Vid sidan av forskningens tillväxt finns det framför allt två faktorer som har påverkat att balansen mellan utbildning och forskning har förändrats. Den ena är att det finns plats för färre i högskolan än de föregående två åren eftersom en tillfällig utökning av lärosätenas anslag för utbildning på grundnivå och avancerad nivå upphörde 2012. Den andra är att antalet inresande studenter har minskat på grund av att det hösten 2011 infördes anmälnings- och studieavgifter för studenter från länder utanför det europeiska samarbetsområdet (EES) och Schweiz som inte deltar i utbytesprogram. Läsåret 2011/12 var alltså det första läsåret med studieavgifter.

Stor minskning av antalet nybörjare läsåret 2011/12

De senaste åren har det varit ovanligt många som söker till högskolan och antalet svenska sökande utan tidigare högskolestudier är rekordstort. Samtidigt har det blivit lite svårare att komma in på högskolan, särskilt för dem som är lite äldre.

Lsåret 2011/12 började 92 300 nya studenter vid svenska universitet och högskolor. De var 13 procent färre än läsåret innan – en historiskt stor nedgång. I ett längre perspektiv är dock antalet nybörjare fortfarande högt – minskningen sker från ovanligt höga nivåer på grund av den tillfälliga utökningen av anslagen 2010–11. Antalet svenska nybörjare minskade med sex procent, men det är framför allt de inresande studenterna som har minskat. Efter avgiftsinförandet minskade dessa med 30 procent och uppgick till 20 800 läsåret 2011/12. Trots minskningen utgör de inresande studenterna fortfarande mer än 20 procent av antalet nybörjare.

Antalet 19-åringar i högskolan har blivit betydligt fler de senaste läsåren och sedan början av 00-talet har medianåldern bland de svenska nybörjarna sjunkit med drygt ett år, till 21,1 år.

En fjärdedel av dem som avslutar gymnasieskolan går direkt över till att studera i högskolan och detta är en andel som har ökat. Men övergången ser väldigt olika ut både beroende på kön och beroende på vilket program personen har läst på gymnasiet. Av dem som slutförde gymnasieskolan 2008/09 hade 45 procent påbörjat högskolestudier t.o.m. läsåret 2011/12. För kvinnorna var andelen 51 procent och bland männen 39 procent.

Deltagandet i högskoleutbildning högst i åldrarna 21–23 år

Totalt studerade 357 000 personer på grundnivå och avancerad nivå höstterminen 2012. Det finns studenter i alla åldrar i högskolan, men de flesta är ganska unga. Deltagandet är allra högst bland 21–23-åringar, men det är stora könsskillnader. Nästan 30 procent av kvinnorna i åldern

21–23 studerade i högskolan hösten 2012, medan motsvarande andel för männen var 20 procent.

Under många år har det skett en förskjutning av antalet helårsstudenter på fristående kurser så att allt fler har studerat på distans, medan antalet studenter på fristående kurs på campus har minskat. Lsåret 2011/12 minskade antalet helårsstudenter på fristående kurser på distans för första gången på många år.

Lärosätena har minskat utbildningsvolymen för att anpassa den till de minskade anslagen samtidigt som antalet inresande studenter har minskat kraftigt. Det innebär att antalet helårsstudenter har minskat inom alla studietyper utom yrkesexamensprogram, där de inresande studenterna är få. Sammantaget studerade mer än två tredjedelar av helårsstudenterna på program och en knapp tredjedel på fristående kurser läsåret 2011/12.

Sjunkande prestationsgrader

Prestationsgraden visar i vilken utsträckning studenterna tar de poäng de har registrerat sig för. För studenter på fristående kurser är prestationsgraden betydligt lägre än för studenter på program och allra lägst är den för fristående kurser på distans. Inom alla studieformer har kvinnor högre prestationsgrad än män. Under flera år har emellertid prestationsgraden sjunkit, och mer för kvinnor än för män. Särskilt kraftigt har den sjunkit på fristående kurser på distans. Detta har fått genomslag på den genomsnittliga prestationsgraden som sjunkit till 78 procent.

Antalet examinerade fortsatt högt och allt fler tar flera examina

Lsåret 2011/12 var det nära 59 000 personer som tog ut en examen på grundnivå eller avancerad nivå. Det är nästan lika många som rekordåret 2010/11 och betydligt fler än åren dessförinnan. Det har blivit allt vanligare att personer som tar ut en yrkesexamen samtidigt tar ut en generell examen med samma inriktning, så kallade dubbla examina. Det innebär att antalet utfärdade examina är betydligt fler än de examinerade och läsåret 2011/12 utfärdades nästan 70 000 examina. Det ökande antalet dubbla examina har bidragit till att antalet generella examina har ökat kontinuerligt i flera år, medan antalet yrkesexamina har varit i stort sett oförändrat under många år och de är betydligt färre än de generella.

Utflödet av personer med en akademisk examen från svensk högskola är dock lägre än antalet examinerade. Det är vanligt att personer som redan har en examen fortsätter att studera och tar ut ytterligare en examen något år senare, i synnerhet sedan den nya examensordningen infördes 2007. Sedan dess fordras en examen på grundnivå för att avlägga generella och konstnärliga examina på avancerad nivå. Dessutom är en betydande del av de examinerade inresande studenter som inte stannar i Sverige. Under flera år har de så kallade förstagångsexaminerade i befolkningen

varierat omkring 40 000. Därtill kommer invandrade akademiker och svenskar som har tagit en examen utomlands.

I ett längre perspektiv har andelen med akademisk examen i den svenska befolkningen ökat påtagligt. Läsåret 1999/2000 hade 12 procent av 35-åringarna en minst treårig examen och 2012 hade andelen stigit till 28 procent. Men det är stora könsskillnader, av kvinnorna har 35 procent en minst treårig examen, medan andelen är 21 procent för männen.

Kraftig minskning av antalet inresande studenter ...

Antalet nya inresande studenter minskade med 30 procent när studieavgifter infördes. Avgifterna berör inte utbytesstudenter, som i stort sett var lika många som året innan. Nya inresande freemover-studenter däremot minskade med 60 procent. Hela minskningen avser studenter från länder utanför EES och Schweiz, främst från Asien. Dessa minskade med 79 procent medan inresande freemover-studenter från Europa ökade något. Sammantaget innebär det att 70 procent av de inresande studenterna var utbytesstudenter läsåret 2011/12, jämfört med året innan då andelen var 50 procent.

Den ökande studentmobiliteten och det faktum att studieavgifter är vanligt i många länder har inneburit att allt fler länder har infört, eller planerar att införa, differentierade studieavgifter för utomeuropeiska studenter. Sverige är alltså inte unikt men än så länge är de betalande studenterna i Sverige få, läsåret 2011/12 betalade 1 250 studenter studieavgifter.

Av de svenska studenter som åker utomlands för att studera är det relativt få som deltar i utbytesprogram. Lsåret 2011/12 studerade 27 700 svenskar utomlands, vilket är något fler än föregående år. Av dem var 24 procent utbytesstudenter. Majoriteten ordnar alltså sina utlandsstudier själva och förhållandevis många går en hel utbildning i det andra landet, att studera till läkare, tandläkare och veterinär är särskilt populärt.

... men fortsatt ökande andel utländska nybörjare på forskarnivå

Sedan 2008 har antalet nybörjare i utbildning på forskarnivå ökat i stort sett varje år och ökningen fortsatte 2012 då drygt 3 700 nybörjare startade utbildningen. Utländska doktorander (inresande studenter på forskarnivå) omfattas inte av avgiftsreformen och andelen utländska doktorander har ökat kontinuerligt. Antalet utländska doktorandnybörjare har ökat mer än de svenska, och 2012 steg andelen utländska doktorander till 39 procent.

Hösten 2012 fanns det nästan 19 000 aktiva doktorander, vilket är något fler än föregående år, men fortfarande en bit kvar till rekordåren i början av 00-talet då antalet doktorander var ungefär 20 000. Doktorandernas försörjning ska vara tryggad under utbildningstiden, men försörjningsformerna kan se olika ut och de varierar mellan

forskningsämnesområdena. De senaste åren har emellertid doktorandernas sociala villkor förbättrats och det är betydligt fler som har doktorandanställning nu än tidigare, 2012 var andelen 61 procent. Samtidigt har andelen med utbildningsbidrag minskat.

Antalet avlagda examina på forskarnivå var 3 300 för 2012, vilket är något färre än året innan. Både antalet doktorsexamina och licentiatexamina minskade. Doktorsexamina har minskat i antal sedan 2008, vilket är en följd av de minskande nybörjartalen 2003–2005. Men de senaste åren har antalet nybörjare ökat och vi kan därför förvänta oss fler examinerade kommande år.

Högskolans personal allt mer välutbildad

Under flera år har högskolans personal ökat i antal, vilket har sammanfallit med påtagligt ökade intäkter till sektorn. Totalt fanns 73 400 personer (58 900 helårspersoner) anställda i högskolan 2012, vilket är 2 procent fler än 2011. Det är doktorander och anställda som inte har undervisande och forskande arbetsuppgifter som har blivit fler.

De senaste åren har antalet anställda med forskande eller undervisande arbetsuppgifter ökat i antal, men 2012 avstannade ökningen och antalet uppgick till 27 900 helårspersoner. Det skedde emellertid förändringar mellan anställningskategorierna, de mest meriterade anställda ökade i antal, medan övriga minskade. Således ökade såväl antalet professorer som lektorer och det är i synnerhet kvinnorna som blivit fler. Därmed steg andelen kvinnliga professorer med en procentenhet, till 24 procent.

Balansen mellan forskning och utbildning förändras

Sverige tillhör sedan många år de länder som satsar mest på verksamheten vid universitet och högskolor. Men i Sverige är mer än hälften av kostnaderna relaterade till forskning. Ser man till hur mycket pengar som satsas på utbildning faller Sverige inte lika väl ut i internationella jämförelser och denna utveckling ser ut att fortsätta. Under 2012 ökade lärosätenas intäkter för forskning och utbildning på forskarnivå, medan intäkterna för utbildning på grundnivå och avancerad nivå minskade. De ökade forskningsintäkterna är huvudsakligen ett resultat av den föregående forskningspropositionen som omfattade perioden 2008–2012 och medförde kraftigt ökade statliga resurser. Men även intäkterna från privata stiftelser och organisationer utan vinstsyfte har ökat. De ökade forskningsintäkterna har gett förutsättningar för lärosätena att såväl anställa mer meriterad personal som anta fler doktorander och samtidigt ge dem bättre försörjningsvillkor.

År 2012 var lärosätenas kostnader för den totala verksamheten 60,7 miljarder kronor. Under några år ökade intäkterna snabbare än kostnaderna och de ekonomiska balanserna ökade på de flesta lärosäten. Men för 2012 redovisade lärosätena sammantaget ett litet överskott.